Ђорђе Вуковић*

Оригинални научни рад
UDK 316.334.4:159.922.4 (=163.41)

ЕГОИЗАМ КОД СРБА: ОД ЕТНОПСИХОЛОШКЕ ЦРТЕ ДО СИНДРОМА МОДЕРНОГ ДОБА

EGOISM AMONG SERBS: FROM THE ETHNOPSYCHOLOGICAL FEATURE TO THE MODERN AGE SYNDROME

Abstract: *In difficult and challenging political, economic and cultural circumstances of the present time, altruism and solidarity among people are being challenged, and troubles caused by the material and existential uncertainty often result in the insistence on one's own particularity only, "I" imposes itself as the highest principle and the greatest good, without consideration (or harm) to another man, to a part of a community, or to the community as a whole. Modern man has accepted and internalised ruthlessness as a method used to realise one's own interests, while extreme individualism and the concept of civil society favour and nourish such characteristics among mankind. This is when the general, national interest becomes fiction; view to the collective destiny becomes blurred due to narrow and selfish ambitions of individuals.*

In this paper we aim at the reactualisation of the problem of "commonalty" ("rajetinski") mentality among Serbian people, especially among its mercenary intellectuals, as evidenced by numerous authors, from Slobodan Jovanović, Vladimir Velmar-Janković, Vladimir Dvorniković, to Mile Lompar, Đuro Šušnjić and Dobrica Ćosić. This ethnopsychological characteristics, according to Jovan Cvijić, was shaped under specific socio-political, historical and cultural circumstances and conditions, among helpless Orthodox population that was subjected to terror for centuries. Because of the incessant struggle to maintain bare survival, surrounded by suffering and fears, the servile mentality of submissive and dispirited people has developed, with distinct characteristics of insidiousness, humility, fatalism, moral mimicry, pragmatism, deceit and egoism. Have these characteristics radicalised among younger generations in the meantime, and to what extent?

Key words: *Egoism, individualisation, ethnopsychological features, national character, politics, intellectual elite*

Резиме: *У тешким и изазовним политичким, економским и културним околностима данашњице, алтруизам и солидарност међу људима бивају на испиту, а невоље узроковане материјалном и егзистенцијалном несигурношћу*

* Аутор је доцент политиколошке групе предмета на Факултету политичких наука у Бањој Луци

често доводе до инсистирања искључиво на властитој партикуларности, „ја“ се намеће као врховни принцип и највише добро, без обазривости (или на штету) према другом човјеку, дијелу или цијелој заједници. Савремени човјек прихватио је и поунутрашњио безобзирност као метод у остваривању личних интереса, док екстремни индивидуализам и сама концепција грађанског друштва погодују и потхрањују такве особине међу људима. Тада се општи, национални интерес претвара у фикцију, поглед на колективну судбину постаје замагљен уским, себичним, појединачним амбицијама.

У овом раду наново актуелизујемо проблем рајетинског менталитета код српског народа, нарочито код његових користољубивих интелектуалаца, о чему свједоче многи аутори, од Слободана Јовановића, Владимира Велмар-Јанковића, Владимира Дворниковића, до Миле Lомпара, Ђуре Шушњића и Добрице Ћосића. Ова етнопсихолошка карактеристика, према Јовану Цвијићу, обликовала се под специфичним друштвено-политичким, историјским и културним условима и околностима код беспомоћног православног становништва које је вијековима било изложено терору. Због непрестане борбе за одржавањем голог опстанка, у патњама и страховима, развио се поданички менталитет сервилних и потиштених људи, са израженим особинама потуљености, понизности, фатализма, моралне мимикрије, прагматизма, лукавства и егоизма. Да ли су се и колико у међувремену радикализовале ове особине код нових нараштаја.

Кључне ријечи: *Егоизам, индивидуализација, етнопсихолошке црте, национални карактер, политика, интелектуална елита*

Индивидуализам, позив да самостално овладавамо својим животима и градимо сопствена мишљења и увјерења, свакако је једно од највриједнијих достигнућа модерне цивилизације, али егоизам, као његова мрачна страна и екстреман облик, представља не само патолошко стање, већ и доминантан политички и културни образац који све више преовалада како западним свијетом и његовом културом, тако и нашом свакодневицом, а поново је присутан у српској псеудоинтелектуалној елити. Наравно, расправа о овој теми не смије да се претвори у оптужбу против групе људи, дијела или цијелог народа, као што се ни о егоизму не може говорити као непромијењивој датости, нарочито не у данашњем добу када се животне навике припадника националних заједница битно мијењају под утицајима глобализације и савремених друштвених процеса. Критика егоизма садржи опасност и да постане пуки морализам, спутавање индивидуалности и личне иницијативе, слављење понизности и колективизма. Ипак, као што ћемо видјети у даљем тексту, могуће је маркирати неке карактерне црте и константе у понашању код српских политичара и интелектуалаца чије јавно дјеловање се одражавало на оријентације становништва, јавно мњење, али и обликовање политичког и културног обрасца.

Током различитих кризних раздобља алтруизам и солидарност међу људима бивају на испиту, долази до ескалације инсистирања искључиво на властитој партикуларности, „ја“ се намеће као врховни принцип и највише добро, без обзира (или чак на штету) према другом човјеку, дијелу или цијелој заједници, а опште је познато и да сама концепција грађанског друштва потхрањује такве особине међу појединцима и социјалним групама. Међутим, нарочито драматичне потресе и преображаје трпе друштва у транзицији, а управо српско друштво већ читав вијек настоји да се из традиционалне, патријархалне заједнице преобрати у цивилно друштво. Уз све то, приликом разматрања димензија и интензитета ове појаве на националном нивоу неопходно је водити рачуна о утицају контекстуалних фактора као што су живи ожиљци грађанског рата, мелодрамичан слом друштвеног и политичког поретка, дуготрајна економска и духовна криза, сиромаштво и незапосленост, проблематизовање личног и националног идентитета, таблоидизација медија и политике, као и разне посљедице глобализације и креирања потрошачког менталитета. Егоизам је суштински повезан са капитализмом и економијом, а потхрањује га некритичка вјера грађанског друштва у појединачне одговорности. У беспоштедној тржишној конкуренцији потискује се улога традиције, породичног васпитања, социјалног сензибилитета, солидарности и религијских осјећања, а јачају егоизам и себичност. Попут многих других нација, Срби су се сударили са компилацијом неолибералног индивидуализма и ауторитарне носталгије за универзалним вриједностима. У друштву је потпуно нарушена равнотежа између индивидуалних и колективних, националних циљева и потреба. Српски народ и његове политичке елите немају исте проблеме, не муче их исте бриге, не дијеле исте егзистенцијалне патње. „Притиска нас мора историје, раскида нас сиротињски егоизам и ограниченост, материјални просперитет нас лако подмићује, потапамо се у тренутак садашњи, ваљају нас инерције тла; бирократски партикуларизам у савезу са интелектуалним медиокритетством и општим малограђанским менталитетом постаје снажан чинилац разарања вриједности и дезинтеграције друштва и културе“[1]. Дакле, проблем егоизма потребно је посматрати у историјској ситуацији, а како је он у новој епохи изузетно деструктиван, поставља се питање да ли су данашње интелектуалне и политичке елите српског народа кадре да одговоре на врло сложена и тешка питања са којим се суочава национални корпус или се већина њених припадника некритички и самоодричуће препустила животној инерцији, старајући се само о сопственим потребама и интересима?

[1] Добрица Ћосић, *Моћ и стрепње*, “Службени гласник“, Београд, 2010. (прво забрањено издање – 1971). стр. 66.

Криза националног идентитета и улога интелектуалаца

У тешким и изазовним политичким и економским условима данашњице, појединац је поунутрашњио безобзирност као метод у остваривању личних интереса. Проблеми узроковани материјалним потешкоћама и егзистенцијалном несигурношћу, мотив стицања богатства, егзистенцијалног опстанка и конкуренције, егоизму дају предност у односу на друге карактерне црте. Тада јавни интерес може да се претвори у фикцију. У занимљивој књизи „Дух самопорицања“ (Orpheus, Нови Сад, 2012) Мило Lомпар актуелизује проблем рајетинског менталитета код српског народа, а нарочито његових користољубивих интелектуалаца. Ни не покушавајући да користи еуфемизме, Lомпар апострофира улогу „интелектуалних торбара“ са психологијом „марвенског трговца: кило за кило“, док их у посебном огледу назива и „корисним идиотима“ који дају интелектуалну позадину огољеним интересима и рачуницама, смјештајући их у контекст и замагљујући прави циљ политичког дјеловања.

Међутим, није у питању само бестијална и саможива игра одређеног слоја људи, окренутих ка стицању материјалне користи и друштвене моћи, већ персонално-социјални феномен који није мимоишао припаднике различитих генерација. Антрополог Бојан Јовановић сматра да је за генерације које стасавају принцип задовољства постао основ опредијељења и избора домовине, као и да је у том избору основни критеријум егоизам који лишава појединца природног саосјећања за патриотско самоодрицање и саможртвовање. На таквом тржишту и патриотизам има своју цијену! Такође, међу узроцима катастрофалног срозавања наталитета препознају се изопачења морала и обичаја међу многим имућним српским породицама које имају све услове за рађање и његу потомства, а код којих је најниже изражена жеља за дјецом - из себичности, егоизма, комодитета за јалова уживања у себи и својој каријери, богатству, могућностима. Криза идентитета данас се испољава израженије него у ранијем периоду, у формама различитих психопатолошких поремећаја који намећу псеудоидентитете, према запажању Загорке Голубовић, попут бјекства у екстремни колективизам (национални, етнички) или екстремног индивидуализма. „При том, и један и други вид бјекства доводе до изолазије и искључивања ‘другог’ у односу на који се формирају и индивидуални и колективни идентитети“.[2]

Један од највећих српских теолога Радован Биговић наглашавао је да живимо у времену, епохи и цивилизацији драматичне кризе идентитета, растакања људске личности, односно „рашчовјечења“ и дехуманизације човјека. Токови савременог свијета одредили су такве принципе, начела и стил живота који од човјека праве чудовишну, самозатворену и безосјећајну машину, суровог такмичара и грубог професионалца који се руководи саможивим интереси-

[2] Загорка Голубовић, *Поуке и дилеме минулог века*, „Филип Вишњић“, Београд, 2006., стр. 177.

ма. Упозоравајући да „људи све више постају заточеници себе и својега“[3], због чега остају тачке у мјесту лишене истинске радости и пуноће живота, Биговић запажа како је у етици тријумфовао хедонизам, а у политици платонизам трећег сталежа. Када је ријеч о патосу српског друштва и других народа са којима је дијелио судбину на балканским просторима, сагледавајући социјални и историјски контекст, многобројне узроке који у довели до разарања хришћанског морала и стила живота могуће је објаснити, разумјети, не и оправдати. Вијековима ниједно покољење није било спокојно и безбрижно, свако се грчевито борило за голи опстанак, а посебно се не може занемарити ни половина вијека у канџама тоталитарног режима и идеологије – комунизма и атеизма, због чега, према Биговићу, сва три народа која су учествовала у грађанском рату (Хрвати, Срби и Бошњаци/муслимани) данас пате од опаких болести националног самољубља (егоизма, национализма) и гордости. Рајетински менталитет као етнопсихолошка карактеристика, према Јовану Цвијићу, обликовао се под специфичним друштвено-политичким, историјским и културним условима и околностима, код беспомоћног православног становништва које је вијековима било изложено турском и арбанашком терору. Због непрестане борбе за одржавањем голог опстанка, у патњама и страховима, развио се поданички менталитет сервилних и потиштених људи, са израженим особинама неповјерљивости, потуљености, понизности, фатализма, чулности, моралне мимикрије, прагматизма, лукавства и егоизма. У бриљантним огледима о политичким, социјалним и културним приликама у Србији послије Првог свјетског рата, Владимир Велмар-Јанковић уочава и описује феномен ропске халапљивости у друштву које допушта да се пун успјех постигне безобзирним средствима, гдје користољубље разоткрива људе разбијених карактера. Према његовим запажањима, модерни погледи на прагматичност, корисност и смисао живота дошли су у сукоб са ранијим патријархалним схватањима. Након јунаштва и борбености у рату, оно што је у миру требало да се претворила у борбу за начелност, поштен и правичан рад, породични и јавни морал, потопио је “талас безбриге, бесавјесности и користољубља“ који се послије рата обрушио на српске градове и села. „Стари гријеси повампирују се; ради интелигенција за себе, а од народа тражи и даље да остане само материјал за њено експериментисање. И чуди се још што на примјер у политичком дјелању народ показује знаке моралне замореност, са свим дневним особинама лукавства и шеретлука, плаћеног убјеђења и грубе превртљивости“[4].

Егоизам српских полуинтектуалаца, као болесна и опасна друштвена појава, налази запажено мјесто и у разматрањима Слободана Јовановића, а овај наш врсни научник га проналази управо у српском индивидуализму који је тражио израз у оквиру националног и политичког обрасца, у типу човјека који све

[3] Радован Биговић, *Црква и друштво*, „Хиландарски фонд при Богословском факултету СПЦ“, Београд, 2000., стр.329.

[4] Владимир Велмар-Јанковић, *Погледи с Калемегдана, огледи о београдском човеку,* “Библиотека града Београда“, Београд, 1991, стр. 138.

вреднује и цијени према томе колико шта доноси користи и успјеха у животу. Зато полуинтелектуалац, „дипломирани примитивац“, у политику улази са амбицијама које и нису политичке, већ личне. Доласком на власт он демонстрира не само одсуство грађанске дисциплине, непоштовања закона и општег добра, већ и својата јавне институције и руководи се „кумством и фамилијарношћу“ у политичком животу. О грамзивом и незаситом „ја“, људима „пауцима и каријеристима“, свједочио је у својим књигама и Владимир Дворниковић. Интелектуална издаја честа је тема и савремених српских социолога. Духовни евнуси, како их означава Ђура Шушњић, бирају коме ће се скупље продати, називајући то слободним избором. Да политичка, економска и културна збиља Србије и Републике Српске представља погодно тле за дјеловање и напредак разних рачунџија и интережџија можемо се увјерити готово свакодневно, приликом формирања републичких и локалних коалиција, расподјеле функција и јавних послова, али и конкурса за запошљавање, рада комуналних, здравствених, просвјетних и правосудних установа. Да поновимо како то, наравно, то није ексклузивитет нашег друштва, да грозничави напори и незасита жудња за прибављањем што више материјалних богатстава, превласт егоизма над частољубљем, замјена племенитих осјећања љубави и пожртвовања суровом пожудом за богатством и влашћу, представљају опис савремене цивилизације, а увијек остаје и дилема колико су у питању стечене, а колико урођене склоности људи и законитости њиховог друштвеног живота. Ипак, како било, није ли управо наш задатак да упорно и дослиједно упозоравамо на поуздане симптоме моралне трулости и духовних окова „који слободне народе воде у бездно пропасти“, са тенденцијом да из јачања критичке свијести о себи доприносимо и рјешавању националних мана и слабости?

Људска природа као огледало (не)друштвености

Иако не треба заборавити да егоизам (грч/лат. – его, ја) као инстинкт самоодржања нема искључиво негативно[5] значење, као и да постоје његови различити интензитети и облици као што су психолошки, етички, рационални итд., неоспорно је да придавање себи више слободе него другима, тражење корисности без обзира на посљедице, односно претпостављање личних интереса општим, озбиљно нарушава темеље заједништва, националног бића. Превелика самоважност често води самоповлађивању, безобзирности, охолости, окорјелости духа и срца. Док се психолошки егоизам односи на закључивање како је свим појединачним дјелима неопходан лични мотив, етички егоизам може да буде проширен у форми настојања да се максимализује себичност. Тада неумитно наилази на осуду. Појединце са израженим симптомима егоизма Фојербах описује као зле, бездушне, чак и нељудске. Егоизам заправо

[5] Неки аутори (попут Хоркхајмера) сматрају да критика егоизма почива и на настојањима да се, потискивањем личних материјалних захтјева, ограничи принцип слободне конкуренције.

компромитује процес самоостваривања, себичност квари достигнућа индивидуализације. Стајалиште Џозефа Батлера је да без других објеката жеље живот проведен у апсорбовању у сопственим задовољствима не може да се отисне са тла. Самољубље, самоважност, фокусирање само на свој живот и властите интересе, превелика саможивост су „тамница самоодношења“ (Анштајн) и „биједна идеја о самоме себи“ (Жан Бодријар), који олако воде у антисоцијално понашање, суженост видика, урушавање ширих димензија, губитак смисла и перспективе.

У либералној теорији Џон Стјуарт Мила, паралелно са промовисањем идеје о слободи појединца и ограничавањем моћи друштва над њим, указана је потреба да се право индивидуалног саморазвоја усклади са утилитаристичком бригом за срећом осталих људи, колектива. Јер срећа човјека није само властита срећа, већ срећа и других, нације, човјечанства. Другим ријечима, појединац својим дјеловањем не смије угрожавати другог, али не само то, неопходно је да се обузда његово разуздано, неумјерено и непромишљено поступање које може бити штетно по морално здравље осталих. Када се „љубав према себи“ утврди као врховни принцип, други човјек своди се, кантовски речено, на средство за сопствене циљеве, а у крајњој инстанци доводи до тога да једна индивидуа другу вара, лаже, искоришћава, мучи, прогони, убија. Међутим, лагање и убијање зарад остваривања сопствених циљева постала је свакодневица савремене цивилизације. Мило Lомпар истиче да човјек уплетен у мрежу себичних интереса мора устрајати у једној неугодној улози, двоструког аутсајдера, „аутсајдера духа и аутсајдера чина“[6].Можемо говорити о начину самоиспуњења које се не обазире ни на какве спољашње моралне захтјеве, а унутрашњих нема. Ријеч је о перцепцији да се неморал више исплати. Дакле, тако постављено тежиште, везе појединца са околином своди само на инструменталне. У теоријама Макса Штирнера, егоизам као екстремна форма индивидуализма изједначен је са искључивим избором појединца како ће да дјелује у свакој одређеној ситуацији, односно индивидуално сопство постављено је у центар моралног универзума. Егоизам је тако представљен као „брига за сопствени интерес или благостање, себичност; или вјеровање да је сваки појединац центар свог моралног универзума, па тако има право да дјелује као морално аутономно биће“[7]. И Фихте искључује свака позивања на моралност и етичке принципе у односима између индивидуа.

Да ли се значајан дио одговора крије у природним и урођеним особинама људског бића које амо испливавају и долазе до изражаја у интеракцији са другима? Филозофска мисао одавно је заокупљена и подијељена разматрањима о егоистичној или алтруистичкој природи човјека. Они који покушавају да оправдају људски егоизам инсистирају на његовој „прирођености“, тобожњој

---

[6] Мило Ломпар, *Моралистички фрагменти*, „Народна књига“, Београд, 2007, друго проширено издање „Нолит“, Београд, 2009.

[7] Ендру Хејвуд, *Политичке идеологије*, „Завод за уџбенике и наставна средства“, Београд, 2005, стр. 345.

несавладивости људске природе. С друге стране, алтруизам неки називају и „добро схваћеним интересом“ који води рачуна и о другоме, када из појединачних произилази општа корист, односно алтруизам се јавља као „духовни, теоријски и практички корелатив утилитаризма, по којем је добро поистовијећено са корисним (било за појединца, било за заједницу или цијело човјечанство)“[8]. За Русоа егоизам је условљен цивилизацијом, односно човјековим напуштањем природног стања. Почетак свих несрећа и гријехова човјека нашег друштва је у упоређивању са другима. Самољубље егзистира од упоређивања. Човјек који се пореди увијек је несрећан, јер ма колико да уради за себе увијек постоји неко љепши, богатији, паметнији. То поређење га води у гријех јер ће у конкуренцији са другима настојати да прикаже слику о себи каква се њима допада, повлађиваће себи и другима, желећи да га други цијене онолико колико он цијени самога себе. Подијељеног човјека Русо описује као човјека који у односима са другим људима мисли само на себе, док у односима према себи мисли на друге људе. Сличног стајалишта је и Кант када пише о тзв. недруштвеној друштвености људи, антагонизму двије међусобно супростављене тенденције. С једне стране човјек је склон да се подруштвљује, јер се у друштвеном стању више испуњава као човјек, јер у њему може више да развија своје природне склоности. С друге стране човјек је склон да се осамљује, јер у себи истовремено сусреће својство недруштвености који доводи до тога да све жели да уређује према сопственом схватању. Човјекова субјективност превише тражи од њега (Гелен).

Опет, постоји велика сличност Кантових и Хобсових разумијевања природног стања људи, у којем свако хоће себи да буде законодавац и судија, амбијента свеопште несигурности у којем се појединци међусобно односе искључиво према количини природне снаге и моћи којом располажу. И Фројд је наглашавао да се у душевном животу индивидуе други редовно појављује као објекат, као помагач или противник, а да сваки узајамни однос два појединца у перспективи трајања садржи латентну могућност агресивности и непријатељства. Према Томасу Хобсу, људи су по природи непромјенљиво рационални егоисти. Неповјерење, тежња за надметањем, борба за оскудне ресурсе, нагон за самоодржањем, тежња за избјегавањем смрти и доминацијом, основна су мотивација људске дјелатности. Због тога је човјек недруштвено биће, фокусирано на свој опстанак, али је зато и тај егоистички индивидуалац усмјерен ка споразумијевању са другима и успостављању посебних облика рационалних односа. Артур Шопенхауер је такође био убјеђен да је егоизам утемељен у људској природи, али да индивидуализам није никакво савршенство, већ ограничење. Повећање интелигенције иде у корак са пријемчивошћу за патњу, доброта карактера одвраћа од сваког повређивања другог у било којем смислу, али и подстиче на помоћ свуда гдје се јави туђа патња. Многа филозофска и религијска начела упућују нас на онај облик узајамности који је садржан у максимама „не чини другоме оно што не желиш да други чини теби“ или „поступај

---

[8] Милан Кангрга, „Морал“, у *Енциклопедија политичке културе*, „Савремена администрација“, Београд, 1993. стр. 702.

према другом како желиш да он поступа према теби“. Дејвид Хјум је истицао да односима међу људима управља каузалитет, односно принцип реципроцитета, иако се управо инсистирање на реципроцитету може врло брзо да претвори у различите облике агресије. С друге стране, алтруизам означава људско дјеловање за добробит других, наклоност према другима, несебичну бригу за добробит других, спремност да се помогне и по цијену властите штете, личне жртве. Солидарност и узајамност посматрају се као темељи истинске друштвености и симболи традиционалних веза међу људима. Међутим, процес индивидуализације управо је водио њиховом растакању и разградњи. Егоизам се, као што смо утврдили, развијао неодвојиво од процеса индивидуализације. Истовремено, закони тржишта, конкуренције, вртоглав техничко-технолошки напредак који није праћен примјереним моралним и духовним ојачањима, обликовање и ширење потрошачког менталитета, искушења глобализације и комерцијализације, подстицали су екстремни индивидуализам и отуђење.

Још је Токвил упозоравао на друштво у којем људи постају индивидуалци „заточеници у сопствена срца“, радије уживајући у приватности, „ситним и вулгарним задовољствима“ којима су посвећени људи, неспремни да се ангажују на задацима самоуправе, што у коначници води губитку слободе и политичке контроле над сопственом и националном судбином. Људи губе везе са заједницама из којих потичу (одустајање од традиционалних вриједности из чистог егоизма, захтјева личних тежњи и жеља). Припадници чувене Франкфуртске школе давали су проблему егоизма једно од централних мјеста у разумијевању важних облика модерне (не)друштвености. Приликом анализе овог феномена узимали су у обзир глобални друштвено-економски систем који обликује политичке, правне, моралне и све области практичног дјеловања људи, моделирајући типове карактера и облике понашања. Говорећи о „грамзљивом друштву“ које почива на стубовима приватног власништва, профита и силе, Ерих Фром уочава како постојеће друштвене норме формирају карактер његових чланова. Особе се претварају у ствари, а узајамни однос поприма особину власништва. Према Фрому, уз инвестирање цјелокупне енергије у властити успјех, човјеков его постаје најважнији предмет његовог осјећаја за власништво, јер подразумијева и његово тијело, име, друштвени положај, имовину, знање,... „Битно у свему томе није толико садржај ега, већ чињеница да га почињемо осјећати као ствар коју свако од нас посједује и да је та ‘ствар’ основа за наш осјећај идентитета“[9]. Једна од најизраженијих драма времена у којем живимо је управо криза персоналних и колективних идентитета, а у сложеним процесима разрјешавања те драме улога и одговорност интелектуалне елите су огромни, на жалост ништи мањи од нарцисоидности, конформизма и егоизма код многих њених припадника.

[9] Ерих Фром, *Имати или бити*, „Напријед“, Загреб, „Нилит“, Београд, 1986. стр. 81.

Позив за рехабилитовање личности и обнову саборности

Из западне цивилизације Срби су често преузимали њене највулгарније, периферне облике и садржине. Нагло и некритички наш народ примао је са Запада оне идеје које су често биле потпуно непримјерене српској духовној традицији. „Са страшћу је наш интелигент гутао све што је носило импортни жиг Made in Europe; отворили смо том импорту душу која као да је тражила да буде само што пунија мјешина са стеченим драгоцјеностима“[10]. У тој необузданој страсти прихватања туђег „напредног“ традиција није понудила никакве препреке!? Као и данас, и прије непуног стољећа, јурцање ка Европи доносило је негативне посљедице. Оно што је у Европи на њој својствен начин постепено развијано, у души српског човјека наилазило је на „неприпремљено земљиште“. Свједочећи о процесу „западњачког цивилизовања“ својих савременика, Светозар Марковић истицао је да је тај процес текао без развијања мисли, сензибилитета и морала, без усавршавања личности и међуљудских односа, тј. да је мјерен само „нацифраношћу“ и бројчаношћу богаташа и њихових материјалних добара. Посљедице тих неповољних преображаја из времена трансформисања из патријархалног ка грађанском друштву осјећају се и данас. Да је скоројевићство у много чему обиљежило читав 20. вијек свједочи и Добрица Ћосић, који подвлачи неповољне факторе и зла за која тврди да ипак имају упориште у српском народу: провинцијалистички дух, политикантство, примитивни партикуларизам, амбициозно медиокритетство итд. „Данас се за колективни дух наше генерације изузетно озбиљно поставља задатак критичког преузимања искуства и вриједности цивилизованих и индустријских земаља, чији је материјално-технички напредак један од наших друштвених циљева, али циљ који треба да постане средство хуманијег живота“[11]. Ћосић је још прије четири деценије изражавао бојазност да под погубним дејством наше непросвијећености, оптерећени ововременошћу, бирократским прагматизмом и духовном ограниченошћу, опсједнути вјештачким потребама које развија потрошачка култура, Срби не понове грешке из прошлости и залутају у нове. Али, ето, поновили смо их и залутали још више. Као најдалекосежнији пораз данашње генерације издваја се потпуно одбацивање морала жртвовања за заједницу и њену будућност, као и постепено укидање дугорочних колективних планова и програма.

Поставља се питање како са исконског српског духовног бића и националног карактера разгрнути наслаге старе и модерне самовољности и у нову форму и са новим ентузијазмом распламсати негдашње хоризонте високе етич-

---

[10] Владимир Велмар-Јанковић, *Погледи с Калемегдана, огледи о београдском човеку,* “Библиотека града Београда“, Београд, 1991, стр. 135.

[11] Добрица Ћосић, *Моћ и стрепње*, “Службени гласник“, Београд, 2010. (прво забрањено издање – 1971). стр. 16.

ности и готово монашког подвижништва. Ћосић наводи да специфичан етос српског народа твори изразита друштвеност, свијест о људској узајамности и живо осјећање за правду. И Милан Матић подсјећа да суштина српске идеје није власт и користољубље, већ прегнуће за добро свог народа и отаџбине, кроз личну жртву! „У том чину опредијељења, жртвом земаљском са висине духовности има и наговјештаја будуће косовске, колективне жртве“. Појединачни животи били су у сјенци виших, колективних интереса и циљева, а данас управо политика у свим својим видовима мора да се води изван домашаја сваке могућности да појединачна воља буде изнад права и закона, без различитих мјерила према положају, везама или личним рачуницама. Одвајањем политике од вриједности сопствене традиције, у којој је дух саборства и жртве био једно од нараскошнијих и плодотворнијих својстава, Срби се одричу самопоштовања, колективне снаге и моралног потенцијала без којих не могу очувати национални идентитет, нити изградити стабилно грађанско друштво. Бојан Јовановић такође наглашава да (само)жртвовање има дубоко етичко значење и духовну утемељеност у српској култури. Међутим, он указује и на неке негативне стране праксе (само)жртвовања, наводећи примјере солунашења послије Првог, односно понашања партизанских бораца након Другог свјетског рата. „Показало се да се промјеном околности мијења и психологија, етика и менталитет људи који су од храбрих јунака спремних на саможртвовање у вријеме рата постајали конформисти који би зарад сопствених интереса жртвовали друге“[12]. Мораћемо прије или касније да се запитамо да ли се иста пракса понавља након грађанског рата на простору бивше Југославије (1991-95, односно остаје нам судбоносна дилема на шта ћемо све набасати када се демистификују политички митови и дневно-политичке (полу)истине са којима живимо, када се суочимо са дубоким наслагама нашег менталитета и укрстимо их са новонасталим прираслицама на властитом етнопсихолошком профилу. Међутим, тек тада ћемо моћи заиста да започнемо процесе рехабилитовања и новог оплемењивања националног бића, наше друштвености, моралности, саборности. То неће бити крај појавама егоизма међу нашем народу, али би свакако могао да буде пораз његове погубне доминације у политичким и интелектуалним елитама.

На крају, укажимо још једном на неопходност грађанске и моралне дисциплине у заједничким настојањима и опредјељењима да се српски народ почне ослобађати окова корупције, непотизма, партијашења, екстремног индивидуализма и бахатости, никада не заборављајући да су позитивни национализам и родољубље поникли из „проширеног породичног осјећања“, да су њихови најздравији темељи управо међусобно пожртвовање и солидарност.

[12] Бојан Јовановић, *Пркос и инат*, „Завод за уџбенике“, Београд, 2008. стр. 166.